
Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)⁽¹⁾

Per JOAQUIM ALVARADO I COSTA

SÍNTESEI

El 1667 es promulga una Sentència Arbitral a Agullana segons la qual els *pagesos* del poble han de permetre l'entrada dels *menestrals* a les seves terres per tal de proveir-se de llenyes mortes i per dur-hi a pasturar els ramats. Es detecten limitacions a la seva aplicació al llarg dels segles XVII i XVIII. Entre 1898 i 1914, els descendents dels pagesos es redimeixen de la servitud de pastures, i entre 1904 i 1908 hi ha conflictes al voltant de la pràctica de llevar el suro *pelegrí* per part dels descendents dels *menestrals* a partir de les estipulacions de la Sentència. El text inclou una breu anàlisi de les possibilitats agràries del poble, de la seva diferenciació social interna i de la posició de l'Ajuntament davant els conflictes.

BÉNS I USOS COMUNALS A AGULLANA (SEGLES XVII-XX)⁽¹⁾

El 21 de juliol de 1938, durant un Ple de l'Ajuntament d'Agullana, el regidor Joan Casademont demana amb quin permís l'Ajuntament ha disposat la lleva del suro de la seva propietat que tenia per compra a Paulí Castells Vidal. L'Ajuntament exposa que els boscos del terme municipal eren considerats béns comunals, els quals foren restituïts a l'Ajuntament durant els primers anys de la República. El regidor Sebastià Gosa diu que l'Ajuntament va llevar el suro en el primer any de la Revolució i al següent i, per tant, ha de continuar fent-se, ja que és del coneixement de tots els agullanencs l'existència d'antics béns comunals que foren apropiats pels llavors pagesos del terme. L'Ajuntament mantindrà l'ús dels drets retornats al poble, tot i que permet a

1. En aquest article desenvolupem un dels aspectes tractats en el nostre treball de recerca del Doctorat en Història titulat *El negoci del suro a l'Alt Empordà (s. XVIII-XIX). El cas d'Agullana*, dirigit per la doctora Rosa Congost i defensat a la Universitat de Girona el 1999. Agraeixo a la meua directora tot el suport rebut durant l'elaboració del treball. Una versió ampliada d'aquest estudi fou guanyadora de la 1ª Beca Museu del Suro de Palafrugell, els resultats de la qual es troben en vies de publicació. Agraeixo a Rosa Ros l'ajut ofert durant l'elaboració d'aquest segon treball, i al Museu del Suro de Palafrugell la confiança dipositada en la meua persona.

Casademont prendre les mesures jurídiques que consideri oportunes.⁽²⁾ Malgrat que ens trobem en un moment políticossocial excepcional,⁽³⁾ pot sobtar veure com ben entrat el segle XX es continua parlant de *drets comunals* (tot i que en l'actualitat encara se'n poden trobar en àrees de muntanya),⁽⁴⁾ quan, en principi, ens trobaríem en un marc social caracteritzat per la consolidació de la plena propietat, un terme més recent del que se'ns ha volgut fer creure.⁽⁵⁾ En paraules d'E.P. Thompson:

“Siempre fue un problema explicar los bienes comunales con categorías capitalistas. Había algo molesto en ellos. Su existencia misma inducía a hacer preguntas acerca del origen de la propiedad y acerca del derecho histórico a la tierra”.⁽⁶⁾

Rastrejant fonts d'índole diversa hom es troba amb notícies disperses relatives a l'existència d'una sèrie de pràctiques i usos comunals que haurien ajudat a cohesionar les comunitats pageses enfront dels exercicis del dret baronial.⁽⁷⁾ Aquests usos consistirien tant en l'empriu de les terres de conreu com en l'aprofitament d'herbes, pastures, llenya... Aquests usos es mantindrien després de la Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486, al llarg dels segles XVI i XVII,⁽⁸⁾ però la progressiva diferenciació social a l'interior de la comunitat generaria els primers conflictes entre els pagesos més afavorits que han aconseguit la *quasi propietat* d'unes terres i que els molesta haver de facilitar l'entrada dels menys afortunats a les seves terres, i aquests sectors més pobres de la comunitat, que necessiten continuar amb aquestes pràctiques. Parlaríem de defensa dels comunals enfront els *tenidors*; de lluita entre la *utilitat pública* i el *benefici particular*.⁽⁹⁾ En concret, Jordi Olivares ha detectat un total de 420 plets iniciats entre 1591 i 1662 davant la Reial Audiència relativa als béns i usos comunals, el 15,2% del total dels litigis iniciats en aquells anys.⁽¹⁰⁾ El 64,5% dels plets afecten l'aprofitament de terres, boscos i pastu-

2. Arxiu Municipal d'Agullana (AMA), Administració general, llibre d'Actes de sessions, 21 de juliol de 1938. Agraeixo a Marciano Cárdua que em facilités la referència.

3. Més dades sobre Agullana durant la Guerra Civil i la Revolució a TUBERT, Enric, *Agullana*; “Quaderns de la Revista de Girona” núm. 20, sèrie Monografies locals núm. 11, Diputació de Girona, Caixa de Girona, Girona, 1988; pàg. 46-49; CÁRDABA, Marciano, *Colectividades agrarias en el Alt Empordà*, Treball de recerca del Doctorat en Història, 1998; pàg. 61-64.

4. DANTÍ, Jaume, “Els béns comunals a Catalunya a l'època moderna” dins BUSQUETA, Joan Josep; VICEDO, Enric, *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1996; pàg. 94; MONTIEL, Cristina, “Los bienes comunales en los Países Catalans durante la edad contemporánea” dins BUSQUETA, Joan Josep; VICEDO, Enric, *Béns comunals...*, pàg. 280-282.

5. Sobre la qüestió de la propietat de la terra a les comarques gironines vegeu CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres. La Regió de Girona (1768-1862)*, Eumo, Vic, 1990.

6. THOMPSON, E. P., *Costumbres en común*. Crítica, Barcelona, 1995; pàg. 185.

7. DANTÍ, Jaume, “Els béns comunals...”; pàg. 96-98.

8. PLANES, Ramon, “La comunitat pagesa: aplegament i diferenciació social (S. XVI-XVIII)”; *L'Avenç*, núm. 115, 1988; pàg. 25-26.

9. OLIVARES, Jordi, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustries. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*; Pagès ed.; Lleida, 2000; pàg. 177.

10. *Ibid*; p. 135.

res,⁽¹¹⁾ i 34 d'aquests litigis es localitzen a l'Alt Empordà, tercera comarca que inicia més plets davant la Reial Audiència al voltant d'aquesta qüestió, només darrera de la Noguera (54 plets) i el Baix Camp (35).⁽¹²⁾

A part dels litigis davant la Reial Audiència, es localitzen des del segle XV les *crides de ban*, per les quals, els propietaris de les terres sol·liciten davant la Batllia General (i des del segle XVIII, davant la Reial Audiència) el tancament de les seves possessions i el dret de multar i fer empresonar els veïns que no ho respectin.⁽¹³⁾ En un primer moment, els propietaris absentistes (o terratinents) són els principals sol·licitants de bans, però al segle XVIII, coincidint amb un destacable increment del nombre de sol·licituds, trobem que els pagesos són els principals demandants que es tanquin les seves terres i se n'impedeixi l'accés a persones alienes.⁽¹⁴⁾ Cal destacar, a més, que es localitza un número important de sol·licituds de "ban" per part de les universitats al llarg de la segona meitat del segle XVII i exposen que si no s'obstaculitza l'accés dels ramats (i dels veïns) d'altres universitats a les terres comunals baixaran els rendiments de la carnisseria, ja que es farà difícil trobar arrendataris.⁽¹⁵⁾

En qualsevol cas, es poden localitzar altres notícies relatives a conflictivitat entorn els béns i usos comunals en fonts locals més disperses.⁽¹⁶⁾ Els historiadors estan d'acord en què és al set-cents quan s'inicia la decadència d'aquestes pràctiques, per culpa de l'endeutament de les universitats, que es veuen obligades a vendre a particulars terres de la seva propietat que podien ser aprofitades pels veïns o repartir-les entre aquests.⁽¹⁷⁾ Així mateix, l'accentuat procés de diferenciació social a l'interior de la comunitat fa que els pagesos hisendats cada cop posin més dificultats a l'entrada dels menys afavorits a les seves terres.⁽¹⁸⁾ Però el procés ha estat llarg i les resistències dels pagesos pobres ha dificultat el procés d'eliminació d'aquestes pràctiques.

En aquest treball presentem una sèrie de pistes que ens permeten veure com la qüestió dels usos i béns comunals ha condicionat fortament la societat agullanenca al llarg de dos segles i mig, com a mínim.⁽¹⁹⁾ Utilitzarem termes com *servituds*, més propi de l'Antic Règim que de la societat contemporània,

11. *Ibid.*; p. 136.

12. *Ibid.*; p. 133-134.

13. BOSCH, Mònica; CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, "Els bans: la lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)" dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís (coord.); *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999; pàg. 304.

14. *Ibid.*; p. 306-311.

15. *Ibid.*; p. 308.

16. FONT i RIUS, Josep M., "Algunes consideracions entorn la historiografia i la problemàtica dels béns comunals", dins BUSQUETA, Joan Josep i VICEDO, Enric, *Béns comunals...*, pàg. 12-15, ens facilita un estat de la qüestió al voltant dels béns comunals al nostre país.

17. GIFRE, Pere, "La universitat pagesa", *Revista de Girona*, núm. 202, (2000); pàg. 74.

18. PLANES, Ramon, "La comunitat pagesa..."; pàg. 28-29; BADOSA, Elisa; "Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII", *Pedralbes*, núm. 10, (1990); pàg. 51-65.

19. En una entrevista de 1987, Martí Pagès encara recordava els conflictes a Agullana al voltant dels usos comunals del suro; *El Tap de Suro*, núm. 9, (1987); pàg. 12-15.

però que resten ben vius a l'Agullana de principis del segle XX⁽²⁰⁾ i ens permeten veure com el procés de privatització del patrimoni públic de les comunitats ha estat més difícil i incomplet del que en principi es pot creure (i del que els interessats en aquesta privatització desitjarien).

ESTRUCTURA AGRÀRIA D'AGULLANA

Per tal de fer-nos una idea de la significació dels conflictes al voltant dels comunals agullanencs cal que fem un cop d'ull a la situació al camp. Fa uns anys, Albert Compte ens presentava el cas de la família Bech a mitjan segle XVIII, un bon exemple per poder conèixer les vicissituds d'una família agullanenca durant aquells anys.⁽²¹⁾ Evidentment, no podem generalitzar gaire a partir d'aquest únic exemple. També cal valorar molt positivament l'article que l'any passat ens proporcionà Natxo Cruz al voltant dels models familiars a partir de l'anàlisi de les respostes generals del cadastre de 1717.⁽²²⁾ Aquest article ens dóna dades molt interessants al voltant de les dimensions de les famílies, el paper de la figura de l'hereu, els oficis existents, la diferenciació social interna... En qualsevol cas, les necessitats del nostre treball ens obliguen simplement a fer una aproximació general a les característiques socioeconòmiques del camp agullanenc.

Per això, disposem d'una sèrie de cadastres i amillaraments conservats a l'Arxiu Municipal d'Agullana⁽²³⁾ que, malgrat les suspicàcies que ens pugui generar la font, que ja ha estat objecte d'altres estudis,⁽²⁴⁾ i tot i que caldria complementar-la amb altres fonts (establiments, arrendaments,...), ens donen una aproximació prou vàlida a l'estructura agrària d'una població en un moment determinat. Tots els documents relatius a Agullana coincideixen en un aspecte: al voltant del 70% de la superfície agrícola i forestal del municipi no s'ha destinat al conreu, sinó que resta com a terra boscosa, erma o amb altres denominacions que indiquen terra no conreada (com *terra dolenta*). Ens

20. I en l'actualitat. Recordem l'existència al Registre de la Propietat de les "servituds de pas", juntament amb altres "llacunes" de l'Antic Règim. Vegeu CONGOST, Rosa; "Terres de masos, terres de censos. La complicada fi dels drets senyorials a la Regió de Girona" dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís; *Homes, masos, història...*, pàg. 409-450.

21. COMPTE, Albert, "Una família d'Agullana a mitjan del segle XVIII", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* núm. 31, (1998); pàg. 231-269.

22. CRUZ, Natxo, "Els models familiars en la història. Les respostes generals d'Agullana de 1717", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* núm. 33, (2000); pàg. 135.

23. AMA, Hisenda, Fiscalitat. Cadastres de 1716, 1802 i 1817 i Amillaraments de 1853 i 1880.

24. MERCADER, Joan, *L'establiment del Reial cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica*; Miscel·lània Fontserè, Barcelona, 1961; NADAL, Joaquim, *La introducció del catastro en Gerona*, Publicacions de la Càtedra de Historia General de España, Universitat de Barcelona, 1971; SEGURA, Antoni, "El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 4, (1983); pàg. 129-143; SEGURA, Antoni, "Els amillaraments: una font per a l'anàlisi de la propietat de la terra a la segona meitat del segle XIX", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8; (1990); pàg. 235-265. A l'Alt Empordà vegeu TRAYTER, Joan, "Avinyonet de Puigventós. L'agricultura al 1736 i la seva evolució", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 22; (1989); pàg. 163-204 i CRUZ, Natxo, "El cadastre de Cabanes de 1779. Consideracions sobre la font per a l'estudi històric", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 29; (1996); pàg. 241-257.

limitarem a fer una breu anàlisi de l'amillament de 1880, per tal de poder veure la posició social de les famílies que promouen la redempció de la servitud de pastures (que veurem en el seu moment) i perquè els amillaments del vuit-cents, malgrat basar-se en les declaracions individuals dels propietaris, ens resulten més exactes que els cadastres del segle anterior.⁽²⁵⁾ Pel cas agullanenc, indiquem que, mentre els cadastres de 1716, 1802 i 1817 parlen d'entre 3.500 i 4.000 vessanes de terreny, els amillaments de 1853 i 1880 localitzen prop de 12.000 vessanes.

Quadre 1		
SUPERFÍCIE DE CONREU I FORESTAL. AGULLANA, 1880		
<i>Conreu</i>	<i>Superfície (vessanes)</i>	<i>%</i>
Cereal	1.422,98	11,92
Vinya	814,56	6,82
Olivera	760,95	6,38
Prat	25,62	0,22
Erm	674,65	5,65
Alzina surera	4.227,30	35,42
Alzina	4,5	0,05
Arbres fruiters	158,13	1,32
Matoll	3,845,82	32,22
TOTAL	11.936	100
Font: AMA, Hisenda, Fiscalitat, Amillament de 1880		

Les dades percentuals que ens indica el quadre 1, referides al paisatge agrari agullanenc el 1880 segons l'amillament d'aquell any, són idèntiques a les que hem localitzat a les altres fonts. En tots els casos ens trobem amb el predomini de la terra no conreada i amb la importància de l'alzina surera, principal riquesa del poble i estímul per a la seva emergent indústria.

Pel que respecta a la distribució de la propietat, la font ens indica que de les 192 persones que figuren a l'amillament, 15 són propietàries del 86,13% de la superfície agrícola-forestal del poble, mentre que 129 en tenen només el 7,76%. 160 persones declaren tenir terres de vinya, però només 14 en tenen més de deu vessanes. 75 agullanencs consten com a titulars de terres on s'ha conreat l'olivera, dels quals només tres tenen més de deu vessanes d'aquest conreu. La vinya i l'olivera esdevenen l'objecte de conreu

25. SEGURA, Antoni, *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*, Curial, Barcelona, 1993; pàg. 46.

dels petits propietaris, característica que també localitzem a la resta de la comarca.⁽²⁶⁾ En canvi, cinquanta-dues persones declaren posseir alzines sureres, dotze de les quals tenen més de deu vessanes, cinc en tenen entre cinquanta i cent i dotze més en tenen més de cent. Per les seves característiques, l'alzina surera requereix una major extensió de terreny per a aconseguir-ne majors beneficis.

L'amillament de 1880, coincidint amb altres fonts d'anys anteriors, ens presenta un poble amb desigualtats, amb un percentatge destacable de persones que no disposen de la terra suficient per a sobreviure. Una mà d'obra disponible per a altres activitats i que necessita accedir a les terres d'altri a proveir-se de llenya, portar-hi els ramats... Això en una població que no es destaca per la riquesa del seu sòl, inclosa dins les terres marginals altempordaneses, caracteritzades pels sòls pedregosos, argilosos, de valor agrònom limitat i que han conservat la seva vegetació clàssica d'alzines, garrigues i pins,⁽²⁷⁾ en definitiva, el marc típic de l'alzina surera.

En el quadre 2 podem observar qui són els principals propietaris del nostre poble en aquells moments:

Quadre 2	
PRINCIPALS CONTRIBUENTS D'AGULLANA, 1880	
<i>Nom</i>	<i>Quantitat (en ptes.)</i>
Maria Lluïsa Portolà Guinart	9.194
Jaume Perxés Palau	8.347,5
Pau Viñas Vilar	5.219
Benet Bech de Careda	3.876,66
Joaquim Torrent	2.570
Joaquim Armet	2.021,91
Francesc Magentí	1.915,5
Frederic Rutllant	1.514
Enric Brunet Estruch	1.510
Font: la mateixa del quadre 1.	

Les limitacions del sòl no han estat un obstacle per a l'increment demogràfic que ha conegut el poble al llarg dels segles XVIII i XIX:

26. ARMENGOL, Dolors, "La agricultura en el Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 14, (1979-80); pàg. 91.

27. COMPTE, Albert, *El Alto Ampurdán*, Instituto de Estudios Pirenaicos, Saragossa, 1963-64; p. 53-55.

Quadre 3
EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA D'AGULLANA

<i>Any</i>	<i>Núm. habitants</i>
1718	337
1787	443
1845	1.034
1857	1.250
1877	1.564
1900	1.641
1910	1.798

Font: 1718: IGLÉSIES, Josep, *Estadístiques de població de Catalunya durant el primer vicenni del segle XVIII*, vol. II, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1971; pàg. 711; 1787: IGLÉSIES, Josep, *El cens del Comte de Floridablanca*, vol. III, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1970; pàg. 35; 1845: MADÓZ, Pascual, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, ed. d'Antoni Pladevall sobre el Principat de Catalunya, vol. I, Curial, Barcelona, 1985, pàg. 20; 1857, 1877, 1900 i 1910: COMPTE, Albert, *El Alto Ampurdán*, Instituto de Estudios Pirenaicos, Saragossa, 1963-64; pàg. 274-275.

Hem elaborat el quadre 3 a partir de dades oficials. Natxo Cruz va detectar com al 1717 la població agullanenca era de 455 habitants,⁽²⁸⁾ i les dades que hem consultat al registre de baptismes d'Agullana al final del set-cents ens fa suposar que al 1787 la població ha de voltar pel miler d'habitants.⁽²⁹⁾ Les possibilitats econòmiques que genera la indústria surotapera atreu immigrants cap al nostre poble. Al llarg del vuit-cents, augmenta el número d'establiments dedicats a l'elaboració de taps de suro, coincidint amb una època d'auge per aquesta indústria. Tenim una sèrie de d'indicators que Agullana és, cap al 1900, el centre de la producció surera altemporanesa.⁽³⁰⁾ Aquesta indústria estimula el creixement econòmic del poble, cosa que queda reflectida en l'Agullana d'avui en dia, un poble d'aire urbà:

“Tot plegat als carrers té un aire molt més urbà del que cal esperar d'un poble petit, i a més de posar en evidència diverses èpoques d'exemples successius i un passat econòmic brillant, denota una ferma voluntat d'antirruralisme urbanístic, un cert aire de capital.”⁽³¹⁾

Malgrat aquesta situació general de benestar, cal fer esment de la sèrie de conflictes que hi tenen lloc i que tot seguit passem a esmentar.

28. CRUZ, Natxo, “Els models familiars en la història...”, pàg. 135.

29. ALVARADO, Joaquim, *El negoci del suro...*; pàg. 22.

30. *Íbid.*

31. TUBERT, Enric, *Agullana*, pàg. 28.

LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE 1667

El 18 de juliol de 1667 el Comte de Peralada dicta una Sentència que intenta posar fi a “*las diferencias tenían els Pagesos de dit lloch y terme de Agullana ab los menestrals del mateix lloch y terme sobre lo pasturar y agllanar dels Menestrals sos bestiaris, y fer llenya per las terras y boscos de dits Pagesos*”, al voltant de les quals ja feia temps que s’estava pledejant. Desconeixem els antecedents de la Sentència, però suposem que cal emmarcar-los dins la dinàmica de plets al voltant dels usos comunals que es van duent als tribunals de justícia de l’època.⁽³²⁾ En aquest cas és el senyor directe⁽³³⁾ el que fa de mitjancer entre els seus *súbdits*. La Sentència, a part d’ordenar que es posi fi a l’esmentat plet, indica dotze disposicions al voltant dels drets d’accés dels menestrals a les terres dels pagesos. Per als objectius del nostre treball, interessa que ens fixem en dues d’aquestes clàusules. D’una banda, la sisena disposició assenyalava que:

“Item pronunciam, sentenciam, arbitram y declaram que tots los Habitants de dit lloch y terme de Agullana pogan llenyejar y prendre llenya en tots los boscos y altres parts de dit lloch y terme, y aportasen aquella com sie llenya morta, y estepas, y assó per lo empriu de sas Cases, y no mes.”

D’altra banda, la clàusula novena indica que:

“Item pronunciam, sentenciam, arbitram y declaram que tots los Habitants y habitants de dit lloch y terme de Agullana tant pagesos com menestrals, pogan y los sie licit y permés de fer pasturar sos bestiaris de cualsevol genero que sien perpetuament per todas las demes terres de dit lloch y terme tan cultas com incultas, com no sien aquellas sembradas y compresas ab la present nostra arbitral sentencia, y conforme está dalt dit y declarat.”

Aquests dos postulats són mesures favorables als menestrals, terme que defineix el pagès que no disposa de prou terres per a ser autosuficient i que no mereix l’etiqueta de pagès,⁽³⁴⁾ pel qual s’entén senyor útil i propietari de masos.⁽³⁵⁾ La gent que no disposa de prou terra podrà tenir accés a les dels

32. OLIVARES, Jordi, *Viles, pagesos i senyors...*; pàg. 157-193. Vegeu també SANLLEHY, M. Àngels, “Les concòrdies a la Val d’Aran (s. XVI-XVIII), de la delimitació de territoris a la limitació d’usos comunals”, dins BUSQUETA, Joan Josep i VICEDO, Enric, *Béns comunals...*, pàg. 228-232.

33. El Comte de Peralada era el senyor directe dels llocs d’Agullana, la Jonquera i Cantallops, els quals formaven l’anomenat “Panó” o Vescomtat de Rocabertí.

34. CONGOST, Rosa, *Els darrers senyors de Cervià de Ter. Investigacions sobre el caràcter mutant de la propietat (segles XVII-XX)*, CCG Edicions, Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines i Universitat de Girona, Girona, 2000; pàg. 83.

35. *Ibid*; pàg. 26.

altres, bé per anar-hi a fer llenya, bé per dur-hi els ramats. En qualsevol cas, la Sentència indica dues excepcions:

– No es podrà dur els ramats als llocs que estiguin *closos de Mota*. Aquest apunt indica l'existència de bans,⁽³⁶⁾ de drets dels principals posseïdors d'Agullana a tancar les seves terres i a no deixar que hi entri ningú.

– Es prohibeix que entri bestiar a les terres on s'hi hagi conreat la vinya. Hi ha interès a preservar aquest conreu.⁽³⁷⁾

La Sentència de 1667 és la primera pista que tenim sobre conflictes al voltant de l'ús de les terres comunals d'Agullana, tot i que no pot ser el primer episodi, ja que ens informa de l'existència de disputes prèvies. El document és un reflex de la diferenciació social existent a la societat agullanenca entre uns pagesos que disposen de terres suficients per al seu benestar i uns menestrals que necessiten accedir a les terres d'altri per dur-hi els ramats i proveir-se de llenya.⁽³⁸⁾ Sabem, gràcies a la Sentència, que s'ha iniciat un procés que podríem definir com a privatització de terres, s'han tancat prats per evitar l'accés dels ramats i la Sentència confirma la legalitat d'aquests tancaments. Però bona part dels agullanencs necessiten continuar amb aquestes pràctiques, per la qual cosa, el comte de Peralada els permet accedir a les terres dels pagesos, possiblement per evitar més conflictes.

En qualsevol cas, la Sentència de 1667 ens dona moltes pistes al voltant de la diferenciació social existent dins la comunitat pagesa agullanenca.

ALGUNES NOTÍCIES SOBRE LA QÜESTIÓ COMUNAL AL SEGLE XVIII

La Sentència de 1667 no posa punt i final als conflictes entorn els comunals agullanencs. D'entrada hem de tenir en compte que l'Arxiu Municipal d'Agullana conserva fins a sis transcripcions d'aquest document, cosa que indica que, en certs moments, s'ha hagut d'anar reiterant el seu contingut davant eventuais discussions i conflictes sobre el que s'estipula. Tenim una primera transcripció que data de 1754,⁽³⁹⁾ per tant, hem de suposar que en aquells moments hi hauria hagut discussions interpretatives al voltant de la Sentència. O simplement, aplicacions del que estipulava que no agradaven tothom.

D'entrada, sabem que al cadastre de 1716, totes les terres que es declara que són ermes, s'indica que són d'ús comunal.⁽⁴⁰⁾ El text de la Sentència no diferencia a quin tipus de terra s'hi ha de dur els ramats, únicament es prohibeix l'accés a les terres on es conreï vinya i a les que ja hagin estat tancades. Tot i així, la

36. BOSCH, Mònica; CONGOST, Rosa; GIFRE, Pere, "Els bans..."

37. El cadastre d'Agullana de 1716 inclou l'existència d'un total de 366,25 vessanes de vinya, un 8,36% del total de la superfície agrícola i forestal del poble. AMA, Hisenda, Fiscalitat. Cadastre de 1716.

38. DANTÍ, Jaume, "Els béns comunals a Catalunya..."; pàg. 98-101.

39. Cosa que fa que en diferents documents posteriors es digui erròniament que la Sentència data de 1754 en comptes de 1667.

40. AMA, Hisenda, Fiscalitat. Cadastre de 1716.

superfície de terra erma a Agullana és segons el cadastre de 1.391 vessanes, un 31,60% de la superfície agrícola i forestal del terme.⁽⁴¹⁾ Com ja hem indicat, Agullana té poca terra per al conreu i aquesta, ja a principis del set-cents, es troba majoritàriament en mans dels principals propietaris del poble. L'extensió de les terres ermes, susceptible de dur-hi els ramats, és prou considerable. Tot i així, el cadastre ens parla de l'existència de 827 vessanes de *terra dolenta*, en la qual no es fa cap menció al seu ús comunal. Això representa el 18,27% de la superfície total, que restaria fora de l'accés dels ramats dels menestrals. Parlaríem, doncs, d'unes primeres restriccions a l'aplicació de la Sentència?

Un plet que té lloc a la Reial Audiència el 1783 ens dona més notícies sobre el tema que analitzem.⁽⁴²⁾ El 4 d'abril de 1729 Josep Perxés comprà a Damià Tutau el mas Marquès Sagner d'Agullana, on hi havia un corral per dur-hi els ramats. Per anar a aquell corral havia de passar per les terres de Joan Guinart, Ciutadà Honrat de Barcelona, el qual li posa dificultats per fer aquest trànsit. Per això s'arriba a la Reial Audiència. Guinart li exposa que els propietaris cada cop tenen més dificultats per reduir la terra inculta i conrear-la al seu gust i necessitat. Abans de l'inici del plet ja havia prohibit als veïns que fessin passar els ramats per les seves terres en èpoques de sembradura i que hi ha altres masos on Perxés podia dur els ramats. Guinart, a més, denuncia que els Perxés ja tenien terres que varen reduir a conreu sense que els veïns s'haguessin queixat. L'exposició de Guinart finalitza recordant que els habitants d'Agullana tenen zones de pas assenyalades on dur els bestiar.

Moltes dades ens facilita aquest plet. D'entrada, el retrocés de les terres ermes (o el desig de fer-les retrocedir) a favor d'altres conreus, tot i que no hem d'oblidar les dificultats per al conreu de les terres agullanenques. També ens dona pistes sobre els obstacles que es posa als menestrals per a dur a pasturar els ramats a les terres dels pagesos, contravenint el que diu la Sentència de 1667. I sobretot, que el conflicte no es mou exclusivament entre *pobres* i *rics* . Els Perxés i els Guinart són els principals hisendats del poble al llarg dels segles XVIII i XIX. El plet sembla indicar que algun sector de les classes afavorides aprofita els termes de la Sentència per a dur els ramats a les terres dels altres propietaris. El que veiem clar és que als pagesos no els agrada la possibilitat que tenen els menestrals de fer pasturar els ramats a les seves terres. L'existència de camins específics per fer passar aquests ramats es contradia amb l'apunt de la Sentència relatiu al fet que es poden dur els ramats a qualsevol terra que no estigui sembrada o tancada. O sigui, parlaríem de restriccions en l'aplicació de la Sentència.⁽⁴³⁾

Veiem, doncs, com al llarg del set-cents la Sentència de 1667 no pot impedir els conflictes al voltant de les terres comunals, com la classe propietària va posant límits a aquests usos.

41. No oblidem en cap cas que els amillaraments del segle XIX ens indiquen l'existència d'unes superfícies tres cops superiors a les que indiquen els cadastres del segle anterior, tot i que en termes percentuals, pel que respecta a Agullana, no hi ha variacions remarcables en la distribució dels conreus.

42. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Reial Audiència. Plets civils. Lligall 11.394.

43. SANLLEHY, M. Àngels, "Les concòrdies a la Val d'Aran..."; pàg. 232-235.

LA REDEMPCIÓ DE LES SERVITUDS DE PASTURES

El 15 de juny de 1866 s'aprova una llei relativa a diferents aspectes de la redempció de censos i altres càrregues permanents que corresponguin als béns declarats de desamortització i que gravin la propietat immoble.⁽⁴⁴⁾ L'article 7 indica que:

“Los poseedores de fincas grabadas con aprovechamiento de pastos o de cualquier otra naturaleza que no participen del carácter comunal, constituidas a favor de pueblos o corporaciones con bienes de los cuales estén comprendidos en las leyes vigentes de desamortización, podrán solicitar la redención de dichos aprovechamientos de la misma forma que de los censos, siempre que no se haya declarado por el Gobierno o se dicten en virtud de petición hecha en el transcurso de un año de uso general y gratuito”.

La llei estipula que per a la redempció es capitalitzaran els aprofitaments al 4% del seu import, prèvia taxació de tres pèrits en representació de l'Estat, del poble o corporació que gaudeixi els aprofitaments, i del propietari del territori gravat. Es podrà pagar en deu terminis al llarg de nou anys.

Tot i que aquesta disposició pot afavorir els interessos dels propietaris agullanencs, no detectem reaccions fins al 22 de gener de 1895, quan Jaume Perxés, Lluís Marià Vidal, Francesc Gich, Joaquim Torrent, Enric Brunet, Enric Pont, Eduard Perxés, Josep, Francesc i Antoni Bach i Lluís Gomis presenten una instància a l'Ajuntament sol·licitant que se'ls redimeixi de la servitud de pastures i llenyes mortes, en aplicació de l'article 7 de la llei abans esmentada.⁽⁴⁵⁾ L'Ajuntament nomena quatre regidors perquè analitzin la sol·licitud. La petició no és atesa, l'Ajuntament argumenta que els aprofitaments de pastures i llenyes mortes són un dret dels veïns, el gaudeixen tots els habitants i la redempció no procedeix en tractar-se d'un aprofitament comú, lliure i gratuït.⁽⁴⁶⁾ Els hereus de Josep Serra i Darner, però, presenten recurs davant l'Administració de Béns de l'Estat de la província, la qual tramet ofici a l'Ajuntament ordenant que es nomeni pèrit per a la taxació dels béns del sol·licitant.⁽⁴⁷⁾ Altres recursos presentats per altres propietaris també són acceptats, per la qual cosa es du a terme la taxació dels seus béns i la seva redempció.

Les primeres redempcions que es fan, previ peritatge de Facund Mata, de la “Sección Facultativa de Montes” de la província, Benet Altadell i Antoni Papell, pèrits agrícoles, es duen a terme durant la primavera de 1898 i afecten els següents propietaris:

44. *Gazeta de Madrid*, 17 de juny de 1866.

45. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions. 22 de gener de 1895.

46. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions. 2 de març de 1895.

47. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions. 13 de juny de 1897.

– Emili Llamsó, propietari del mas Quera, de 137 hectàrees, 34 àrees i 36 centiàrees taxades en 52,79 pessetes, que són redimides per 1.319,63 pessetes.

– Pere Carreras, propietari del mas Carreras de la Muntanya i dels llocs Can Soldat i Can Tià, de 79 hectàrees, 70 àrees i 84 centiàrees taxades en 39,30 pessetes, que són redimides per 982,70 pessetes.

– Maria Daniel i Jordà, propietària del mas Daniel, de 62 hectàrees, 98 àrees i 56 centiàrees taxades en 32,21 pessetes, que són redimides per 805,25 pessetes.

– Isabel Barneda, propietària del bosc de Bernardes, de 24 hectàrees, 27 àrees i 57 centiàrees taxades en 13,59 pessetes, que es redimeixen per 339,85 pessetes.

– Eusebi de Puig, propietari del mas Mallol dels Cortals i dels llocs Mal Rech i el Casot, de 65 hectàrees, 39 àrees i 12 centiàrees taxades en 25,94 pessetes, que es redimeixen per 673,59 pessetes; i del mas Batlle de l'Estepa, de 86 hectàrees, 82 àrees i 39 centiàrees taxades en 43,23 pessetes, que es redimeixen per 1.080,81 pessetes.

Ramon Figueras, pèrit agrònom de Girona; Francesc Puig Sagner, mestre d'obres i Lluís Maria Jordi, pèrit agrònom de Figueres, són els encarregats de fer unes noves taxacions a l'estiu del mateix any, els resultats de les quals són presentats a la Corporació el 26 d'agost de 1898.⁽⁴⁸⁾ La redempció total es fa per 18.710,52 pessetes, distribuïdes entre els següents propietaris:

– Josep, Francesc, Antoni i Joaquim Bach, propietaris de la Muntanya Guinarda,⁽⁴⁹⁾ de 356 hectàrees, 27 àrees i 89 centiàrees, distribuïdes en cinc masos, taxades en 195,48 pessetes, es redimeixen per 4.887,18 pessetes.

– Joaquim Bech de Careda, propietari de Can Bech de Baix, Can Bech de Dalt, Mas Estanyol i el Molí d'en Pere Sau, de 101 hectàrees, 35 centiàrees taxades en 98,34 pessetes, són redimides per 2.208,52 pessetes.

– Margarida Laverny, vídua Serra, propietària dels llocs l'Estrada, l'Era d'en Serra, Costes de Pratdegna i Feixes d'en Serra, de 17 hectàrees, 83 àrees i 47 centiàrees, taxades en 9,78 pessetes, són redimides per 244,68 pessetes.

– Joaquim Torrent, propietari del Mas Genís i dels llocs els Surers i Pratdegna, de 100 hectàrees, 58 àrees i 17 centiàrees taxades en 55,18 pessetes, són redimides per 1.379,70 pessetes.

– Enric Pont, propietari dels llocs Malrich, les Vinyes i Rench, de 15 hectàrees, 91 àrees i 24 centiàrees taxades en 8,73 pessetes, són redimides per 218,28 pessetes.

– Enric Brunet, propietari del Mas Palau i del lloc Pratdegna, de 51 hectàrees, 49 àrees i 21 centiàrees taxades en 28 pessetes, són redimides per 706,35 pessetes.

– Dolors Gomis de Portolà, propietària del mas Vilarer de Baix i dels llocs Puig Rodó, Vinya Nicolau i Bosc la Guinarda i mas Puig, de 105 hectà-

48. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 26 d'agost de 1898.

49. Són descendents de Joan Guinart, promotor del plet de 1783 abans esmentat. Més dades sobre aquesta família a TUBERT, Enric, *Agullana*, pàg. 22-23.

rees, 41 àrees i 3 centiàrees taxades en 57,83 pessetes, són redimides per 1.445,87 pessetes.

– Lluís Gomis de Portolà, propietari de la meitat oriental de la Muntanya Guinarda, de 239 hectàrees, 51 àrees i 54 centiàrees taxades en 131,42 pessetes, són redimides per 3.285,54 pessetes.

– Jaume Perxés, propietari dels masos Gros d'en Perxés, Can Perxés, Torí Carreras i Geli del Bosch, i dels llocs Palau, Bosc d'en Pujol, la Tanca i Pratdegna, de 300 hectàrees, 92 àrees i 22 centiàrees taxades en 168,12 pessetes, són redimides per 4.127,80 pessetes.

– Eduard Perxés, propietari del mas Can Portell, de 15 hectàrees, 4 àrees i 65 centiàrees, taxades en 8,25 pessetes, són redimides per 206,40 pessetes.

L'informe d'aquest segon grup de taxacions i redempcions conclou que la redempció només afecta a les pastures. Els pèrits assenyalen que al poble n'hi ha poques, no se'n poden fer durant la temporada de collita d'agllans. Les muntanyes són àrides, el terreny és poc aprofitable, hi ha escassetat de pluges i vessants molt pronunciats.⁽⁵⁰⁾

Els informes dels pèrits ens presenten unes terres on predomina l'alzina surera, el matoll, el prat i algun espai per a la vinya, l'olivera i la sembradura. En definitiva, ens defineixen les característiques del sòl del quadrant nord-occidental de l'Alt Empordà, com veiem en el seu moment.

El 1901, Maria Vinyas, Joan Vergés, Josep Cuberta, Josepa Nadal i Francesc Soler redimeixen les seves terres de la servitud de pastures, i el 1914 encara trobem a Josep Torrent fent el mateix amb les terres del mas Viñas, de 114,28 vessanes, i Resta, de 286,73 vessanes.⁽⁵¹⁾

D'aquesta manera, els descendents dels pagesos que el 1667 havien hagut d'acceptar que els menestrals duguessin els ramats a pasturar a les seves terres aconseguen desfer-se d'aquesta obligació entre 1898 i 1914, sobretot al llarg del primer any, que és quan veiem que són els principals propietaris del poble els que duen a terme la redempció de les seves respectives servituds de pastures. Les fonts consultades no ens parlen de conflictes importants ni de resistències per part de la població interessada a mantenir aquests aprofitaments. L'informe dels pèrits d'agost de 1898 indica que les pastures ocupen poc terreny, que gairebé no n'hi ha per les característiques del terreny. En qualsevol cas, cal recordar que la llei sobre la base de la qual es duen a terme les redempcions data de 1866 i no veiem reaccions fins al cap de gairebé trenta anys. Posem en dubte que fins aleshores els hisendats agullanencs no s'hagin assabentat d'aquesta possibilitat. A més, cal recordar l'inicial rebuig de l'Ajuntament a tirar endavant la redempció, argumentant que aquests aprofitaments són un bé públic per a tot el poble, un posicionament que, inicialment, afavoreix les classes desafavorides. Podríem creure que les pressions per evitar la redempció hi han estat d'una manera o una altra, però no en tenim cap rastre. En qualsevol cas, malgrat que en un primer moment

50. AMA, Hisenda, Patrimoni. Béns comunals. Aprofitament de béns comunals.

51. La font no ens indica per quin import.

l'Ajuntament ha resolt en contra de les redempcions, un cop ha finalitzat el procés ha tingut guanys econòmics prou destacables. Formalment, els propietaris de les terres redimides han pagat a la totalitat de la població, representada per l'Ajuntament, l'abolició de l'obligació que havien de deixar entrar els ramats dels veïns. S'anul·la un dret de tothom a canvi d'un bé en metàl·lic que correspondria repartir entre tots. El pagament es fa a la Corporació, ens quedem sense saber en què es distribueixen aquests ingressos, però dubtem que es reparteixin a parts iguals entre els anteriors beneficiaris de la servitud.

Sí que sabem, però, de conflictes al voltant de l'accés a les llenyes mortes dels arbres dels propietaris, qüestió que en un primer moment no s'aboleix, però que ben aviat genera una conflictivitat molt destacable al poble, amb una resolució considerablement més complexa que la del tema de les pastures.

LA QÜESTIÓ DEL SURO “PELEGRÍ”

Al llarg d'aquest treball hem fet constar la importància de l'alzina surera a Agullana (i a la zona de les Alberes en general), com a estimuladora d'una incipient indústria que detectem al nostre poble des de la primera meitat del segle XVIII.⁽⁵²⁾ Fins i tot, alguns textos situen a Agullana l'inici d'aquesta indústria,⁽⁵³⁾ qüestió en la qual no entrarem.

L'alzina surera (o *Quercus suber*) és un arbre de la família de les fagàncies, de fulla perenne, que creix en zones de subòl silícic. És un arbre típic mediterrani i, juntament amb el pi, són els més corrents en els nostres boscos.⁽⁵⁴⁾ Arbre de tronc torçat, amb branques baixes, vigoroses, recargolades com si fossin tirabuixons, rogenques i d'escorça llisa quan són joves, més endavant arrugades i cendroses. Creix d'una manera lenta i uniforme, arriba a l'alçada de 10 o 12 metres i viu uns cent-cinquanta anys o més.⁽⁵⁵⁾

La pela o lleva es fa manualment, a l'estiu. El llevador fa un tall circular a 1,30 metres d'alçada amb una destral. Esqueixa longitudinalment l'escorça i treu el suro. No es deixa cap tros de suro al peu de la planta, a fi d'evitar que hi vagin formigues. Els talls longitudinals i transversals es fan acuradament i sense ferir la capa generativa de la planta.⁽⁵⁶⁾

El primer suro, anomenat *pelegrí*, no és apte per a fer-ne taps. És un suro dur, d'elasticitat mediocre, clivellat. S'ha d'esperar a una segona lleva per a poder aprofitar el suro resultant. La invenció de l'aglomerat a principis del segle XX permet que aquest suro *pelegrí* pugui ser utilitzat per a la seva ela-

52. TUBERT, Enric, *Agullana*, pàg. 25, localitza el taper agullenc Pau Molinet assistint a la confirmació de la seva filla Victòria el 1743, referència més antiga localitzada fins ara relativa a l'existència de tapers a Agullana (i a la resta de la comarca).

53. MEDIR, Ramiro, *Historia del gremio corchero*, Alhambra, Madrid, 1953; pàg. 9-14.

54. GENÍS, M. Teresa, “Cap a un estudi preliminar del suro”, *El Tap de suro*, núm. 6, (1987); pàg. 16.

55. JUANOLA, Albert, “L'alzina surera”, *El Tap de Suro*, núm. 3-4, (1986); pàg. 7.

56. JUANOLA, Albert, “La lleva del suro, autèntic part del bosc”, *Revista de Girona* núm. 152, (1992); pàg. 48.

boració. Aquesta invenció comporta transformacions importants en la tradicional elaboració dels taps de suro, facilita la mecanització del procés i, com hem dit, permet aprofitar el suro resultant de la primera lleva.

Sabem que en pobles com la Jonquera⁽⁵⁷⁾ o Cantallops⁽⁵⁸⁾ hi ha hagut dificultats i resistències per a privatitzar antigues terres de propis o comunals. En els dos casos, bona part d'aquests conflictes s'han d'explicar per la importància de l'alzina surera en els terrenys objecte de privatització. A Agullana, les noves possibilitats que l'aglomerat dóna al suro *pelegrí* generen una polèmica que s'allarga durant un mínim de quatre anys.

El 1904 els veïns d'Agullana denuncien que Enric Brunet no els permet accedir a les seves terres per tal de proveir-se de llenyes mortes i de la primera pela de les alzines sureres tal com havien fet al llarg dels darrers segles.⁽⁵⁹⁾ Brunet exposa que el text de la Sentència no feia cap esment al suro *pelegrí* i denuncia que les lleves *indiscriminades* han augmentat des del moment en què el *pelegrí* és útil per a l'obtenció d'aglomerat.⁽⁶⁰⁾ L'Ajuntament denuncia que els propietaris volen arribar fins a les darreres conseqüències per a la revisió de la Sentència Arbitral per tal d'apropiar-se dels productes del bosc que pertanyen al poble, al qual representa,⁽⁶¹⁾ i decideix que els lletrats Emili Junoy i Emili Vilaregut (proposats pel regidor Pau Rimalló) emetin un dictamen al voltant de la qüestió de les llenyes mortes.⁽⁶²⁾ Brunet demana que, a més, se'ls consulti sobre si els propietaris poden continuar practicant el carboneig, tal com han fet durant els darrers seixanta anys, i si poden netejar de matolls els seus boscos.⁽⁶³⁾

Junoy i Vilaregut consideren que els veïns han anat fent la lleva del suro *pelegrí* des de temps immemorial, que aquestes lleves es fonamentaven en un títol just i legítim, que el preu que el *pelegrí* pugui tenir al mercat no és obstacle per a l'exercici d'aquest dret i que tota servitud ha de procurar un avantatge a favor del que l'ha establert, i dicten que els propietaris d'Agullana no han d'oposar-se al fet que els veïns del poble s'enduguin les llenyes mortes que necessitin, entre les quals s'hi ha de comptar el suro *pelegrí*. El carboneig i la neteja de matolls es poden continuar fent sempre que no dificultin l'exercici dels drets dels veïns a aprofitar-se d'aquelles llenyes mortes. En el cas que els propietaris continuïn obstaculitzant l'exercici d'aquest dret, l'Ajuntament, en tant que diposa de personalitat jurídica per defensar els drets i accions de caràcter públic que afecten als veïns, pot iniciar qualsevol causa que condemni els propietaris a permetre l'accés a les seves terres dels beneficiaris de la servitud.⁽⁶⁴⁾

57. ALVARADO, Joaquim, "El repartiment de les terres comunals de la Jonquera i la seva evolució posterior"; *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 29, (1996); pàg. 277-302.

58. COMPTE, Albert, "Establiments de terres boscoses a Cantallops el darrer terç del segle XVIII per l'explotació del suro"; *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 31, (1998); pàg. 271-290.

59. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 8 de juny de 1904.

60. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 24 de juny de 1904.

61. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 2 de setembre de 1904.

62. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 16 de setembre de 1904.

63. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 28 d'octubre de 1904.

64. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 3 de març de 1905.

El ple de l'Ajuntament de 23 d'abril de 1905 ens dóna moltes pistes al voltant de la divisió existent a la Corporació municipal. Pau Rimalló demana que se sol·liciti a la Diputació permís per a establir plet contra Enric Brunet, Joaquim Bech de Careda i Jaume Perxés per a no permetre l'extracció de llenyes mortes de les seves propietats. Anicet Gironella no ho creu convenient, demana que es faci un ban informatiu i que els propietaris es presentin en persona si tenen quelcom a denunciar. Francesc Picamal, l'alcalde en aquells moments, creu que el que s'ha produït són abusos a la Sentència, ja que el *pelegrí* és venut als acaparadors i transportat en carros fora del poble. Molta gent guanya cinc o més pessetes al dia i algun treballador deixa la feina habitual per anar a fer lleves indiscriminades. Rimalló nega l'existència d'aquests abusos i veu com la seva moció és rebutjada per tres vots contra dos.⁽⁶⁵⁾ Com podem veure, la imatge d'un Ajuntament unit defensant els interessos dels seus conciudadans que havíem anat captant fins ara és prou lluny de la realitat.

El dictamen de Junoy i Vilaregut és rebutjat pels principals hisendats del poble: Maria Vinyes, Maria Daniel, Eusebi de Puig, Joan Vergés, Joaquim Torrent, Joaquim Bech de Careda, Jaume Perxés, Enric Brunet, Ramon Serra, Enric Pont, Ramon Soler, Josepa Nadal, Joan Sampere, Francesc i Joaquim Bach de Portolà, Eduard Perxés, Lluís de Gomis i de Portolà i Dolors Armet de Carles; tots ells representats per Antoni Gibert.⁽⁶⁶⁾ Pau Rimalló proposa de nou exercir causa contra els propietaris que obstaculitzen el compliment de la Sentència,⁽⁶⁷⁾ davant l'agreujament de la situació dels veïns del poble. Aquest cop, l'Ajuntament aprova la moció. El litigi es presenta contra Dolors Armet de Carles i Enric Brunet⁽⁶⁸⁾ i la Diputació hi dóna el vistiplau.⁽⁶⁹⁾

El jutjat de 1ª Instància de Figueres dicta Sentència el 29 de febrer de 1908,⁽⁷⁰⁾ absolutent Enric Brunet i Dolors Armet de Carles de la demanda interposada per l'Ajuntament i sentenciant que el *pelegrí* no pot ser inclòs entre les llenyes mortes susceptibles d'ésser aprofitades pels veïns d'Agullana. L'argument principal és que el suro *pelegrí* no es pot considerar com a llenya morta pel fet que continua sent aprofitada un cop s'ha extret de l'arbre i que tenint en compte l'atenció especial que precisa l'explotació de l'alzina surera no és possible ni racional que l'extracció de les escorces les faci ningú que no en sigui el propietari.⁽⁷¹⁾

Pau Rimalló ha estat l'impulsor de la demanda i durant la celebració del plet ha rebut crítiques dels seus veïns, arribant a qualificar-lo de vividor i explotador. Malgrat les pressions, sol·licita a l'Ajuntament que apel·li la resolució. Per majoria de cinc vots contra quatre la Corporació desestima aquesta sol·licitud.⁽⁷²⁾ Finalitza (almenys sobre el paper) un conflicte que ha durat un

65. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 23 d'abril de 1905.

66. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 7 de juliol de 1905.

67. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 11 d'agost de 1905.

68. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 3 de novembre de 1905.

69. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 12 de gener de 1906.

70. Pueblo de Agullana. *Sentencia Arbitral de 18 julio de 1667 y otra aclaratoria de 29 de febrero de 1908 sobre servidumbres*. Imprenta de M. Alegret, Figueres, 1908. Document gentilmente facilitat per Rosa Congost, Marciano Cárdbaba i Jeroni Macau.

71. *Ibid*: pàg. 35-36.

72. AMA, Administració general, llibre d'Actes de sessions, 9 de març de 1908.

mínim de quatre anys i que ha deixat a la vista les diferències existents en l'interior de la societat agullanenca.

L'evolució del conflicte ens planteja diferents dubtes. D'entrada, ens preguntem si els veïns han anat llevant el *pelegrí* des dels temps de la Sentència o només des del moment en què té una utilitat industrial. Alhora, es podria preguntar als propietaris perquè, en el cas que aquestes lleves s'haguessin anat fent des de temps immemorial, decideixen oposar-s'hi en aquests moments. També ens podem preguntar qui són els que van a llevar el *pelegrí* (o per encàrrec de qui). La Sentència esmenta que eren els menestrals els que tenien aquest dret, però si recordem el conflicte Perxés-Guinart a la Reial Audiència el 1783, malgrat que la qüestió girava al voltant de les pastures, ens podríem plantejar la possibilitat que alguns hisendats van a llevar suro d'altres propietaris. Sense oblidar, tanmateix, la remarcable arribada d'immigrants a Agullana durant aquests anys, els quals, en principi, podrien plantejar-se tenir dret a gaudir d'aquests aprofitaments. I finalment, ens preguntem la posició exacta de l'Ajuntament al llarg del conflicte, hi veiem importants discrepàncies entre els regidors, malgrat una certa imatge externa d'unitat per defensar els interessos del poble. Quins interessos reals s'amaguen darrere la defensa o l'atac als drets dels veïns a proveir-se de llenyes mortes? Són qüestions que les fonts consultades no ens permeten respondre satisfactòriament.

CONSIDERACIONS FINALS

L'Agullana de 1667 no s'assembla en res a la de 1908, tant des del punt de vista polític com socioeconòmic. Tot i així, una disposició de la segona meitat del segle XVII, dictada per un senyor jurisdiccional en ple Antic Règim manté la seva validesa a principis del segle XX en una població prou rica en aquells moments com és Agullana, gràcies, en la seva major part, a les possibilitats generades per l'explotació de l'alzina surera i de la producció de taps de suro. Les disposicions del jutjat de 1ª Instància de Figueres de 29 de febrer de 1908 no van encaminades a discutir la legitimitat de la Sentència de 1667 sinó a interpretar-ne el sentit. Una interpretació condicionada pels esdeveniments, per les diferències internes existents a l'interior de la societat agullanenca.

Els taps de suro han dut la prosperitat a Agullana. Han incentivat una indústria que funciona prou bé fins, almenys, a l'inici de la Primera Guerra Mundial; han afavorit la instal·lació d'immigrants que hi arriben atrets per les possibilitats generades per aquesta indústria; els propietaris d'alzines sureres fan negocis amb els seus arbres... Tot i així, a l'alçada de 1914 encara es redimeixen servituds de pastures i es van a recollir llenyes mortes. Això seria un indicador que la prosperitat no ha arribat a tothom. I els menys afavorits tenen força suficient per instar a l'Ajuntament que defensi els seus interessos, malgrat les mateixes diferències internes que es detecta en aquesta Corporació.

En qualsevol cas, la desaparició de la servitud de pastures i la resolució que el suro *pelegrí* no pot ser llevat per qui no en sigui propietari no són sinó

indicadors que s'està acabant d'imposar el concepte de *propietat*, la idea que a cada cosa el seu propietari, sense matisos. Els propietaris dels boscos no poden tolerar que altres persones vagin a dur els ramats a les seves terres i que pugin llevar-ne el suro. Ja al segle XVIII n'han iniciat el tancament i han anat posant límits als aprofitaments reglats per la Sentència de 1667, però, a l'alçada dels anys 1898-1908, en un moment en què els béns comunals tenen caràcter de “*reliquia de una práctica progresivamente abandonada a causa de la evolución socioeconómica y de la legislación desamortizadora y forestal de la centuria...*”;⁽⁷³⁾ encara tenen vigència drets de propietat d'Antic Règim. La seva liquidació gairebé definitiva el 29 de febrer de 1908 serà un dels darrers “cops de gràcia” que el concepte “propietat privada” farà als defensors d'altres alternatives.

73. MONTIEL, Cristina, “Los bienes comunales...”, pàg. 268.